

ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ ФОМІН

засновник, організатор і перший директор
Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України

О.В. Фомін, 1915 рік (фото з особової справи вченого)

A handwritten signature in cursive script, appearing to read 'А. Фомин'.

"В особі Олександра Васильовича ми маємо зразок наукового працівника-громадянина, який не замикався у вузькому колі фахових інтересів, але брав активну участь в організації наукової роботи, підготовці кадрів та громадському житті".
(Акад. Д.К. Зеров)

"Олександр Васильович був, без сумніву, видатною людиною за своїми природними здібностями, наполегливістю, цілеспрямованістю, надзвичайною відданістю науці, широкому горизонту своїх наукових інтересів".
(Акад. В.Н. Любименко)

С.Я. КОНДРАТЮК¹, В.В. КАПУСТЯН²,
М.В. ШЕВЕРА¹

¹ Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна

² Ботанічний сад ім. академіка О.В. Фоміна Київського
національного університету ім. Тараса Шевченка
вул. Комінтерну, 1, м. Київ, 01032, Україна

**АКАДЕМІК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ
ФОМІН (02.5.1867—16.10.1935) —
ФУНДАТОР БОТАНІЧНОЇ НАУКОВОЇ
ШКОЛИ, БОТАНІЧНИХ УСТАНОВ
І ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ**

*К л ю ч о в і с л о в а: академік О.В. Фомін, науково-
організаційна діяльність, ботанічні установи, Тбілісі, Київ,
наукова школа*

У 2009 р. Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України готувався до вшанування 140-річчя від дня народження організатора і першого директора Ботанічного інституту УАН, члена президії УАН, директора Київського ботанічного саду [університету] та засновника київської флористично-таксономічної наукової школи, відомого громадського діяча, академіка Олександра Васильовича Фоміна.

Прикро, що й досі ми знаємо про фундатора ботанічних установ, товариств і ботанічних журналів у Європі (Грузія, Україна, Росія), засновника наукової школи академіка О.В. Фоміна лише з дуже розрізаних публікацій, а деякі сторінки його життя залишаються зовсім не висвітленими у зведеннях з історії НАН України та його діяльності в АН УРСР.

© С.Я. КОНДРАТЮК,
В.В. КАПУСТЯН,
М.В. ШЕВЕРА, 2009

Є лише два офіційні некрологи: за авторством Д.К. Зерова «Олександр Васильович Фомін» — в «Українському ботанічному журналі» [17] та Є.І. Бордзиловського «Памяти Александра Васильевича Фомина (1868—1935)» — в «Советской ботанике» [6].

У 1938 р. видано спеціальний «Збірник праць, присвячений пам'яті академіка О.В. Фоміна» [16], де опубліковані нотатки дружини О.В. Фоміна Ольги Густавівни Радде-Фоміної про тифліський період життя та діяльності Олександра Васильовича, повний перелік праць академіка [7], а також низку публікацій його учнів [2, 8, 14, 18, 20, 22, 25, 30].

Крім того, в УРЕ [27], УСЭ (її російськомовному відповіднику [28]) і БСЭ [5] знаходимо дуже короткі біографічні відомості про Олександра Васильовича, його внесок у розробку першого ботаніко-географічного (чи ботанічного в УРЕ) районування України, вивчення папоротевих різних регіонів Євразії (Кавказу, Сибіру, Далекого Сходу) й України, організацію видання «Флори України», його безпосередню участь у створенні її першого тому, а також заснування журналу «Вісник Київського ботанічного саду».

На жаль, в енциклопедичних словниках, де наведено інформацію про багатьох партійних функціонерів на прізвище Фомін (див., наприклад, СЭС [26], УСЭС [29]), не знайшлося місця для видатного науковця, фундатора кількох науково-дослідних ботанічних установ та журналів в Європі, засновника відомої в світі наукової школи.

У ЦНБ ім. В.І. Вернадського НАН України немає жодного видання з авторством О.В. Фоміна і жодного — про академіка Фоміна, хоча є десятки книг фотографів, технологів, геохіміків, балетмейстерів, письменників, організаторів відпочинку, спортивних тренерів тощо.

Короткі відомості про викладацьку та науково-організаційну діяльність акад. О.В. Фоміна опубліковано в ювілейних виданнях Київського університету, зокрема в «Історії Київського університету (1834—1959)» [11] та збірці «Незабутні постаті. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка» [23].

Короткі біографічні відомості

Олександр Васильович народився 2 травня 1867 р.¹ у селі Єрмолівці Петровського повіту Саратовської губернії.

Середню освіту одержав у гімназії м. Пензи. Закінчивши її у 1888 р., вступив до природничого відділу фізико-математичного факультету Московського університету. Одержавши диплом у 1893 р., Олександр Васильович два роки жив приватними лекціями, а з 1896 р. викладав природознавство в жіночій гімназії у Дерпті (Юр'єві, нині Тарту), працюючи одночасно в ботанічній лабораторії Дерптського університету спочатку у професора Е. Russow'a, а

¹ З незрозумілих причин в усіх опублікованих матеріалах про академіка О.В. Фоміна вказується 1869 рік народження, у «Словнику-довіднику з біології» [1] — 1863 р., тоді як у документах особової справи (автобіографії, облікові картки, заповнені О.В. Фоміним власноруч), котрі нам вдалося віднайти у ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, завжди вказується 1867 рік народження.

16 7.16

A¹⁶

Curriculum vitae O. B. Fomina

Завантажено 2 травня 1867 р. в с. Єрмолівці, Атеарського повіту на Євразійщині. Сім'я була дрібно-поземською і належала до Різько-Майстерської громади в Московському Університеті, курс якого закінчив в 1893 р. 1894 по 1895 рік включно давав лекції в Москві, а в 1896 році був найнятий помічником викладача в Юрського інституту і одночасно працював в ботаничній лабораторії вивчення рослин у проф. Ед. Руссона, а також у проф. Ант. Каземіра.

Після 1896 р. обраний асистентом при кафедрі ботаники і тоді ж залишив службу в інституті. На кафедрі асистентом був до кінця 1902 р.

В липні 1897 з дорученням Радн Юрського Університету в командирований головою експедиції по дослідженню берегів головного річки Європейської Росії А. А. Шилло. Головним завданням для гео-ботаничних дослідів вважалися рослин. Результатом цієї командировки була праця "Бассейн річки Волги, ботаничеські дослідження" С. Б. Фоміна. Вр. 1898, 1899 і 1900 був командирований на літній курс Радн Юрського Університету, "Руським Географічним Товариством в Петербурзі" і Російською Академією Наук для ботанико-географічних дослідів в Сибіру, спочатку для ботаничних дослідів Каледонської Дагестану, а потім незаселими Ширакського Євразійського материка.

Вр. 1900 при Юрському Університеті склав іспит і отримав звання магістра ботаники.

Вр. 1901 був командирований на літній курс Радн Юрського Університету і Російською Академією Наук на курс

Рис. 1. Автобіографія О.В. Фоміна (архів Президії НАН України, особова справа акад. О.В. Фоміна)

потім — у професора М.І. Кузнецова. З осені 1986 р. Олександра Васильовича призначено асистентом кафедри ботаніки Дерптського університету; цю посаду він обіймав до кінця 1902 р., працюючи разом з проф. М.І. Кузнецовим, що керував тоді кафедрою ботаніки університету.

У 1898 р. Олександр Васильович здійснює першу експедицію на Кавказ, яка стала поворотним моментом у його науковій роботі. Після того він щороку

ОСОБИСТА СПРАВА.
(Заповнити в двох примірниках).

Осіння посада Владимир Васильевич Фомин (назва установи)

1. Прізвище Фомин

2. Ім'я та по батькові Александр Васильевич

3. Рік народження 1867

4. Відношення до військової повинності, де знаходиться на учеті, де картки, якого рангу був у старій армії, яку посаду займав в Червоній армії
Не служив, вихід з реєстрів військових

5. Національність русский

6. Членом якої професії, з якого часу, де білета Ресторанськ с октября 1922 А. билет № 2481

7. Членом якої партії, де ти коли зарахований, де партбилета _____

8. Чи має революційний стаж: який саме: _____

9. Чи не перебував під судом та слідством і був по суду покараний або оштрафований і за що саме та коли _____

10. В яких навчальних установах загальних і спеціальних вчився й скінчив курс Л. Моск. Унив. на Фізико-Математичному факультеті, закінчив в 1894 році

11. Осіння професія й спеціальність Преподавал в высш. школе, ботаника

12. Скільки літ працює на науковій ниві с 1894 года

13. Родинний стан і хто знаходиться на утриманні Немає віди, утримує 44, а мати, Мария Федоровна Род. 86 лет

14. Матеріальний стан Видку тільки женовакши

15. Адреса Ул. Коммунистична № 1 (будинок Федоренко)

Рис. 2. Особова справа О.В. Фоміна (архів Президії НАН України)

подорожує Кавказом за дорученнями Дерптського університету, Російського географічного товариства та Російської академії наук, а в 1902 р. переїздить до Тифліса, на посаду головного ботаніка Тифліського ботанічного саду.

1907 року в Дерптському університеті за матеріалами монографії «*Cucurbitaceae u Samranulaceae флоры Кавказа*» Олександр Васильович захистив магістерський ступінь, а в 1913 р. там же за монографію «*Pteridophyta Крыма u Кавказа*» — докторський ступінь. У 1909 р. О.В. Фоміна обрано професором.

У 1914 р., після дванадцяти років «кипучої роботи», за висловом Д.К. Зерова [17], у Тифліському ботанічному саду, Олександра Васильовича запросили до Києва, на посаду професора кафедри морфології та систематики рослин Київського університету св. Володимира, Київських вищих жіночих курсів та директора Київського ботанічного саду. З 1920-х років він готував численні обґрунтування та проекти відкриття ботанічного інституту в АН УРСР, в якому з 1931 р., від моменту заснування, був першим директором, а також проект створення ботанічного саду АН УРСР. На жаль, О.В. Фомін керував академічною установою недовго, 16 жовтня 1935 р., після тривалої і важкої хвороби, він помер. Похований на Лук'янівському цвинтарі м. Києва.

Детальніше з життєвим шляхом О.В. Фоміна зацікавлені читачі можуть ознайомитись у зведеннях Д.К. Зерова [17], Є.І. Бордзиловського [6] та О.Г. Радде-Фоміної [24].

Вірним другом Олександра Васильовича в радощах та печалях упродовж багатьох років стала дружина Ольга Густавівна Радде-Фоміна (до 1922 р. — Фоміна) (1897 р.н.), донька відомого російського природодослідника та етнографа Густава Івановича Радде. Вона була помічницею Олександра Васильовича в науковій та суспільній діяльності. Високоосвічена жінка з досконалим знанням іноземних мов, з технічного помічника вона перетворилася в науковця, добре розуміла дослідницькі інтереси Олександра Васильовича, його плани та прагнення. На жаль, ми дуже мало знаємо про Ольгу Густавівну. Серед документів АН України за 1918—1923 рр. є свідчення того, що вона працювала у гербарії Ботанічного саду (1919 р.), була вченим співробітником, виконуючим обов'язки препаратора Ботанічного музею та гербарію (1921 р.); науковим співробітником (1922 р.), позаштатним постійним співробітником (1923 р.) Ботанічного кабінету-гербарію [10]. У повоєнний час — в еміграції.

Зі статей О.Г. Радде-Фоміної слід назвати «Матеріали до флори Остерського повіту Чернігівщини», «Список рослин, що їх зібрав Б.М. Клопотов на Полтавщині 1920 р.», «Про деякі кавказькі види кленів циклу *Acer monspessulanum*»,

О.В. Фомін, 30-ті роки

в якій наводились описи нових таксонів *Acer talyschense* Radde-Fom. з Талишу та *A. talyschense* var. *sosnowski* Radde-Fom. з Вірменії, опубліковані у «Віснику Київського Ботанічного саду» (випуски IV, XI та XII-XIII, відповідно).

Наукові здобутки

У 1898 р. опубліковані перші праці О.В. Фоміна: «Болота Европейской России» і «Бассейн Оки. Геоботаническое исследование 1897 г.», що базувалися на результатах дослідження джерел головних річок Європейської Росії під керівництвом А.А. Тилло, передусім спеціального вивчення басейну р. Оки. Упродовж 1900—1929 років вчений опублікував 59 праць з флори Кавказу. Незважаючи на напружену науково-організаційну діяльність у Тифлісі, а згодом — у Києві, Олександр Васильович навіть під час Першої світової війни 1914—1918 рр. вивчає голонасінні Кавказу і папоротеві Сибіру, Далекого Сходу та України.

Починаючи з 1919 р. О.В. Фомін досліджує сфагнові мохи околиць Києва та Харківщини, папоротеві та голонасінні України і колишнього Союзу, займається питанням ботанічного районування України. Результатом є численні наукові праці, найвидатніші з яких — «Флора України. I. Pteridophyta», «Обзор Крымско-Кавказских видов можжевельников», «Голонасінневі Кавказу та Криму», «Папоротникообразные» у «Флоре Сибири и Дальнего Востока», «Папоротниковые (Filicales)» у «Флоре СССР», «Беззав'язкові України». Крім того, низку праць Олександра Васильовича опубліковано вже після його смерті. З них варто згадати підготовлені для «Флори УСРР»² розділи першого тому: Папоротеві (Pteridophyta) та Голонасінневі (Gymnospermae), третього тому — Амарилісові (Amaryllidaceae) та Півникові (Iridaceae) (у співавторстві та з доповненнями Є.І. Борзиловського).

Науковими досягненнями автора, визнаними прийдешніми поколіннями, є створення першого ботанічного районування України, а також підготовка «Флори УРСР». Загалом підготовка такого видання, як «Флора», власне є результатом організаційно-наукової роботи академіка О.В. Фоміна. За свідченням Д.К. Зерова [17], це видання було однією з давніх мрій Олександра Васильовича. Однак, на жаль, йому не довелося побачити перші томи «Флори» у друкованому вигляді.

Перший та другий томи «Флори УРСР» опубліковано у 1936 та 1940 рр., відповідно. Решта 10 томів 12-томної «Флори» видано у 1950—1965 рр. за загальним редагуванням учнів та послідовників О.В. Фоміна: М.І. Котова та А.І. Барбарича (т. 3 — 1950, т. 8 — 1957), М.І. Котова (т. 4 — 1952, т. 9 — 1960, т. 10 — 1961), М.В. Клокова та О.Д. Вісюліної (т. 5 — 1953, т. 7 — 1955), Д.К. Зерова (т. 6 — 1954) та О.Д. Вісюліної (т. 11 — 1962, т. 12 — 1965).

Олександр Васильович є автором майже 88 наукових праць (за [7]), серед яких — ряд монографій.

²До 1937 р. — УСРР, пізніше — УРСР.

Створення і редагування ботанічних періодичних видань

Від 1903 р. О.В. Фомін редагував журнал «Труды Тифлисского ботанического сада», а в 1905 р. заснував «Вестник Тифлисского ботанического сада» («Moniteur du Jardin botanique de Tiflis»)³, в яких також друкував свої роботи. Водночас він брав активну участь у виданні «Flora caucasica critica» — як редактор разом з М.І. Кузнецовим та Н.А. Бушем. Загалом у 1910—1917 рр. вийшло 45 випусків «Flora caucasica critica».

У 1923—1924 рр. Олександр Васильович здійснив свою другу мрію — заснував ботанічний друкований орган «Вісник Київського ботанічного саду», що було вагомим внеском у популяризацію ботанічної науки та координацію подальших ботанічних досліджень в Україні. У кожному випуску, крім наукових статей, обов'язковими були рубрики «Хроніка Саду» та «Наукова хроніка», в яких публікували звіти про наукову та науково-виробничу діяльність цієї установи. Протягом десятиліття (за життя О.В. Фоміна) надруковано 17 випусків «Вісника». Завдяки широкому обміну виданнями значно поповнилася бібліотека Ботанічного саду, а згодом — й Інституту. На жаль, по смерті О.В. Фоміна вийшов друком лише один (18-й) випуск «Вісника». правонаступниками цього видання є науковий збірник «Охорона, вивчення і збагачення рослинного світу» (18 випусків за 1970—1990 рр.) і сучасне видання «Інтродукція та збереження рослинного різноманіття» як одна з серій «Вісника Київського національного університету імені Тараса Шевченка» (19 випусків у 1999—2009 рр.).

Педагогічна діяльність

У Тифлісі, крім наукових досліджень, Олександр Васильович активно працював на педагогічній ниві. У 1909 р. його обрали професором ботаніки Вищих жіночих курсів, де він улаштував ботанічний кабінет.

У Київському університеті О.В. Фомін читав загальну ботаніку, систематику і географію рослин. Його лекції глибиною змісту і простотою викладення одразу ж привернули увагу студентів, а його виняткова чуйність і турбота про насущні потреби студентів зробили його загальним улюбленцем. О.В. Фомін до останніх днів життя віддавав багато сил вихованню молодих ботаніків, керував їх навчанням і по-батьківськи піклувався про них.

Розбудова Ботанічного інституту, а також активна громадська та науково-організаційна робота в УАН поглинали дедалі більше часу, тому з 1930 р. Олександр Васильович залишає педагогічну роботу в Інституті народної освіти, утвореному з Київського університету та Вищих жіночих курсів.

В останні роки знайдено рукописи курсу ботаніки, який читав О.В. Фомін, і розглядається питання про можливість їх опублікування.

³ Заданими Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки, «Вестник Тифлисского ботанического сада» видавали до 1952 р. Згідно з відомостями Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського НАН України, правонаступником «Вестника Тифлисского ботанического сада» є «Интродукция растений и зеленое строительство», що видається тепер Центральним ботанічним садом Тбілісі (до 1985 року вийшло друком 85 випусків).

Науково-організаційна робота Тифліський період

Від початку перебування у Тифлісі⁴ налагодилося дуже плідне співробітництво О.В. Фоміна з Я.С. Медведевим, завдяки якому суттєво реорганізовано Тифліський ботанічний сад. Разом з М.Я. Медведевим О.В. Фомін розробляє план перетворення Саду — у найближчі роки він мав стати потужним науковим центром. У відділі живих рослин планувалося демонструвати багату та різноманітну флору Кавказу, зібрати колекції насіння та гербарні зразки в основний фонд Саду та для обміну. Був також створений свого роду унікальний живий кавказький гербарій.

У 1914 р., коли вчений залишав Тифліський ботанічний сад, ця установа вже мала лабораторії, гербарій, бібліотеку, музей та чотири відділення. У 1933 р. на базі гербарію кавказької флори, зібраного власноруч О.В. Фоміним та його колегами на початку ХХ ст., а також наукових відділів Ботанічного саду, великою мірою створених завдяки зусиллям Олександра Васильовича, постав Ботанічний інститут Закавказької філії АН СРСР (від 1941 р. — Інститут ботаніки АН ГРСР) [9]. У 1905—1914 рр. гербарій кавказької флори чотири рази переносили з будинку в будинок у зв'язку з його суттєвим збільшенням. Для гербарію та музею Тифліського ботанічного саду споруджено нові будинки (у 1909 та 1914 роках). В останньому приміщенні (на Коджорському шосе) Інститут ботаніки ім. Н.Н. Кецховелі АН Грузії розміщується досьогодні.

Під час роботи у Тифлісі Олександр Васильович двічі виїздив за кордон — у 1907 і 1910 роках. Працював у Монпельє, Женеві, Цюриху, Відні, Берліні, Афінах, здійснив наукові екскурсії в Севеннах, середземноморській області, Альпах, Австрії, Баварії та Швейцарії, також брав участь у Міжнародному ботанічному конгресі в Брюсселі (1910 р.).

У 1912 р. він організував і провів екскурсії Кавказом закордонної експедиції на чолі з проф. А. Engler'ом, що на той час слід було вважати визнанням ролі Тифліського ботанічного саду у вивченні кавказької флори.

Київський період

У Києві Олександр Васильович мріяв також організувати потужну ботанічну устанovu на зразок Тифліського ботанічного саду, але цьому завадили складні обставини: імперіалістична війна 1914—1918 рр., евакуація Київського університету до Саратова і лише згодом — його повернення до Києва.

⁴ Д.К. Зеров [17], Є.І. Бордзиловський [6] та О.Г. Радде-Фоміна [24] наголошували на тому, що Тифліський ботанічний сад засновано на початку ХХ століття. Однак нині вважається, що він був утворений у 1835 р. на базі «палацового» («кріпосного») саду, який існував у Тбілісі з 1636 р. (www.tbilisi.iwan.ru/botsad.html). Власне з приходом О.В. Фоміна започатковано наукову бібліотеку, гербарій і, що особливо важливо, організовано обмін гербарними зразками і науковими виданнями з найвизначнішими світовими ботанічними установами, створено основні колекції природних рослинних угруповань Кавказу, які донині привертають увагу зарубіжних фахівців. Цим пояснюється думка Д.К. Зерова [17] про те, що завдяки організаційній роботі О.В. Фоміна Тифліський ботанічний сад невдовзі стає однією з найпотужніших ботанічних установ Росії.

Ботанічний сад Університету

Ми маємо багато свідчень (на жаль, лише невелика їх частка опублікована) про те, що О.В. Фомін дуже любив ботанічний сад Університету. І, безперечно, передусім турбувався про цю ботанічну установу [3, 4, 15, 19, 21].

Ботанічний сад Університету (нині Ботанічний сад ім. академіка О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка) 22 травня 1839 р. заснував відомий ботанік проф. Р.Е. Траутфеттер. У 2009 р. відзначалося 170-річчя Саду [19]. Власне цього дня ректор університету св. Володимира проф. М.О. Максимович за поданням проф. Р.Е. Траутфеттера ухвалив кошторис на утримання ботанічного саду [15].

О.В. Фомін був наступником відомого українського ботаніка професора С.Г. Навашина на посаді директора ботанічного саду Університету. С.Г. Навашин у листі-запрошенні О.В. Фоміну 21 червня 1914 р. зазначав: «... для сада Вам придется много сделать, но для этой работы Вы имеете значительный опыт ...».

У деяких виданнях вказувалося, що «... найбільше уваги О.В. Фомін приділяв ботанічному саду, який перебував тоді у занедбаному стані» ([11]: с. 493). Маючи досвід організації Тифліського ботанічного саду, добре обізнаний з ботанічними садами Західної Європи, куди він кілька разів виїздив у наукові відрядження, Олександр Васильович віддавав ботанічному саду весь вільний час.

О.В. Фомін брав діяльну участь в евакуації Київського університету до Саратова під час Першої світової війни, поверненні його до Києва, пакуванні та зберіганні гербарію, інших необхідних роботах.

Особливу увагу він приділяв поповненню колекцій оранжерейних рослин Саду. Олександр Васильович сам стежив за всіма роботами в Саду, інструктував його працівників як доглядати за різними рослинами.

Коли у часи Першої світової та громадянської війн ціни на матеріали та обладнання різко зросли, Олександр Васильович за невеликі кошти побудував три теплиці, заново проетикетував дерева та кущі, відремонтував деякі оранжереї.

Так, в особливо суворі зими 1919 та 1920 рр., коли за відсутності палива оранжерейним рослинам загрожувала загибель, Олександр Васильович та головний садівник Ернст Карлович Гонбаум збирали в Саду старі дошки, сухе гілля, хмиз для опалення, затуляли дірки в оранжереях ковдрами та лахміттям. Можна з певністю сказати, що університетський Ботанічний сад зобов'язаний збереженням своїх оранжерейних колекцій у ті складні часи лише невтомному і самовідданому О.В. Фоміну [3, 11].

Дуже цікаві епізоди діяльності Олександра Васильовича, зокрема про позови поляків у 1920-х роках щодо належності Київському ботанічному саду деяких колекцій, придбаних у Кременецькому ліцеї та Віленському університеті, наводять Є.І. Бордзиловський [6] та І.П. Білокін [3].

На початку 1920-х років Ботанічний сад підпорядкували Науково-дослідному інституту Управління науки, згодом — АН України. Тоді в лабораторіях Саду працювали учні та вихованці О.В. Фоміна.

Враховуючи величезний внесок академіка О.В. Фоміна в розвиток ботанічної науки, збереження та збільшення рослинних фондів, Ботанічному саду в 1935 р. було присвоєно ім'я цього видатного вченого [13], хоча тут працювали такі визначні його попередники, як Р.Е. Траутфеттер, О.С. Рогович, І.Ф. Шмальгаузен, С.Г. Навашин та ін.

Заснування Ботанічного інституту АН УРСР

Лише після 1918 р. Олександр Васильович втілює у життя мрію щодо організації у Києві потужної ботанічної установи на зразок Тифліського ботанічного саду. Українська академія наук (УАН), створена в 1918 р. указом гетьмана П. Скоропадського, у 1919 р., після встановлення в Києві радянської влади, була реорганізована у Всеукраїнську академію наук (ВУАН), пізніше — Академію наук УРСР.

У 1919 р. О.В. Фомін бере діяльну участь в організації Української академії наук і засновує при УАН комісію з вивчення спорових рослин, навколо якої починає гуртувати молоді ботанічні сили. У 1921 р. замість комісії в УАН засновано Ботанічний кабінет і Гербарій.

Обидві установи (Ботанічний музей-кабінет і Гербарій) передали під керівництво Олександра Васильовича, якого у 1921 р. обрано дійсним членом Української академії наук. О.В. Фомін постійно займався розширенням і збагаченням університетського гербарію, що згодом став основою гербарію Інституту ботаніки АН УРСР.

У 1922 р. Олександра Васильовича призначають завідувачем Науково-дослідної кафедри ботаніки, організованої Народним комісаріатом освіти на базі Київського ботанічного саду, що дало йому змогу широко розгорнути підготовку ботанічних кадрів.

У багатьох публікаціях з історії розвитку ботаніки в Україні наголошувалось, що у 1922 р. О.В. Фомін очолював усі науково-дослідні ботанічні підрозділи — як університетські, так і академічні, тобто ботанічну науку. Однак у документах УАН засвідчено, що директором Ботанічного кабінету та Гербарію, утвореного на початку 1922 р., обрано акад. В.І. Липського. У квітні 1930 р. за постановою Президії ВУАН Кабінет (музей) і Гербарій приєднали до Кафедри квіткових рослин. 8 квітня 1931 р. їх передали до установ ботанічного циклу першого природничо-технічного відділу, а за постановою від 1 квітня 1931 р. Кабінет (музей) і Гербарій об'єднали з Інститутом ботаніки [10: с. 509].

У документах НАН України [10: с. 509] вказано, що ця установа отримала офіційну назву Науково-дослідний інститут ботаніки при ВУАН з філіями в Харкові та Одесі (на базі Одеського ботанічного саду). Тому роль академіків О.В. Фоміна та В.І. Липського у створенні Ботанічного саду НАН України в Києві потребує детального висвітлення.

Тут слід наголосити на тому, що в матеріалах «Історії НАН України» [12: с. 171] чітко вказано: «Серед установ біологічного циклу ВУАН у 1921—

«Ботанічний сад при Українській Академії наук — це необхідне доповнення її Ботанічного музею. Коли гербарні колекції музею стануть найбільшій для науки ботанічної архіви, то живі рослини Фортен, зібрані в оранжереях і в саду — в саду Ботанічного саду, дають ученому дуже багатий матеріал для досліджень не тільки в царині спеціальної ботаніки, але також в царині загальної анатомії морфології, гістології й фізіології рослин.»

«Зрозуміти велику важливість рослин з бульбавих, цибулин та насіння, що їх приносять мандрівники з різних країв; Ботанічний сад дає спромозу пізнавати цю рослину й тим допомагає унікальним систематикі й ботанічній географії.»

«Унікальним собором науково-допоміжну установу, та задовольняючи наукові потреби, а почасти й матеріальні інтереси народу, Ботанічний сад повинен також розбудувати зацікавленим відносно до рослин в широким колах громадянства й таким чином служити для просвіти народу.»

«Тільки Ботанічний сад у нас наразі мало. На всьому широкому просторі Росії єнуєть усього 4 сади, які мають свої певні завдання, а саме: Петроградський, Нікитський, Батумський і Тифліський.»

«Ботанічний сад, утворений Академією наук, дав би спромозу видати цю природу міль сириніального клімату й використати її якнайкраще так в чисто науковому, як і в науково-прикладному відношенні.»

«Першим завданням Ботанічного саду Академії наук буде організувати науковий матеріал й досліджувати рослини з різних точок погляду. В цьому Ботанічному саду завжди найдуть багатий матеріал учени, що працюватимуть над різними темами: і етнологію, який вивчатиме життя зародкового мілка, і цитологію, що вивчатиме поведінку організму в житті, і морфологію-експериментатор, який вивчатиме рослині організм рослин в залежності від діяння внутрішніх і зовнішніх факторів. Ще більший простір для досліджування дасть сад систематикою-флористикою та фіто-географію, а також й дослідницькою в царині утворення видів та дослідженням законів спадковості у рослин, себто представницькою тої нової дисципліни, що опережала назву генетики.»

«Другим завданням цього центрального саду було б пограти ботанічний сад університетів та інших вишніх шкіл, існуючи для них багатий матеріал в живому й засушеному виді, а також бульбавих, цибулин й насіння для дослідів і для викладів та, нарешті, особливий цінний для викладів матеріал на спрощених рослинах.»

«Третє завдання загальної освіти — найбільш органічно з рослинним царством, починаючи від бактерій до найвищих вищихших рослин; знайомиши з біологією та ботанічно-географічними групами рослин різних країв, а також з характером місцевої флори. Із-за цих останніх цілей Ботанічний сад, окрім оранжерейних та грунтових колекцій повинен мати ще окрему лабораторію для вивчення видів спорових рослин і для культури бактерій, водоростей та інших грибів.»

«Грунтові колекції, уявлені собію живі рослини, бути також асподібені в певному порядку, зручним для вивчення.»

«Найкраще, коли грунтові рослини будуть розсажені на географічному принципі, укладаючи собію сабитуально — хай і в малому масштабі — флору якої-небудь країни. Так, наприклад, дерева й кущі Японії чи Китаю ставлять в такі ж відповідні місця, як і рослини з Америки, Америки, Сибіру, Кавказу, Закавказ'я та Південної Європи тощо.»

«Із цих окремих посадок сада би представили формальні й флору України: 1) степовий уміток, 2) вишневий ліс, 3) літній ліс, 4) буковий дуб і 5) водянй флору.»

«Таке розміщення рослин до географічних груп та формальних літологічних й овалудних садів з фізіологічними дослідженнями рослин теж би вивчатиме країни, в такій і з адекватним українською флорою та дає би змогу швидко орієнтуватися в ній та вивчати її.»

«На стільки ж доцільною була б і жива колекція альпійських рослин не лише західноєвропейських, але й альпійських рослин Кавказу та Уралу. Для цього вони повинні бути розміщені на відповідних місцях, як географічно. Культура високогірських рослин ніколи ще й з другої боку, бо в високогірській рослинні часто білять такі зміни від швидкої умов життя на річці, а це має значення для вивчення стійкості видів у природі.»

«Забавлення саду різними цінними науковими матеріалами й цінними посадками та значення їх для вивчення клімату, зокрема, матеріал для кліматологів, метеорологів і садівників, користуючи їм вивчатиме науково-прикладних рослинних форм, що одні і їх можна б було використати як матеріал для обслуговування лісів, другі — як матеріал для піднесення та селекційних робіт, що вивчатиме на спеціальній станції та в експериментальних садах.»

«Із-за певної мети при саду повинні бути задіяні для читання публічних наукових доповідей та демонстрацій, а також музею, в якому можна зібрати колекції насіння та плодів та різні інші рослини об'єкти для вивчення та для обслуговування публіки з рослинними продуктами й тими рослинами, які їх використовують. Тут же було б місце й гербарію, до якого збирали від садов, як б використовувати, наприклад, ендемічні рослини України, російської та з інших країв, що вважалися рослини в тіх чи інших ботанічних формації.»

«Для наукових праць, сад повинен мати лабораторію, добре оборужену й обставлену всіма необхідними інструментами, зокрема того б йому бібліотеку, в якій було б ціла низка ботанічних періодичних поштів, так і деяких газет.»

«Завдяки до нахресних місць завдань Ботанічний сад повинен виконувати деякі межими великого міста. В повний розвиток антарктичної площею землі, принаймні не менше 100 дес.»

«Крім того Київській для вироблення законопроекту про встановлення Української Академії наук у Києві.»

Рис. 5. Копія «Записки до комісії для вироблення законопроекту про Ботанічний сад при УАН» до Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві

1929 рр. було дві кафедри ботаніки». Одна кафедра з Ботанічним кабінетом і Гербарієм під керівництвом О. Фоміна, яка вивчала флору України, переважно спорову — листяні і торфові мохи, гриби, а також квіткові рослини; друга кафедра і Ботанічний сад (В. Липський) досліджували також флору і нижчих рослин. Вивчали водорості Чорного моря, з попелу яких можна добувати йод (цінний гербарій та колекцію водоростей зібрано на Сухому лимані), мінеральні і радіоактивні джерела на Волині, і поступово впорядковували територію відносно невеликого Ботанічного саду ВУАН.

Можливо, саме завдяки «концентрації керівництва всіма ботанічними підрозділами в руках однієї особи» стало можливим безконфліктне створення єдиного гербарію KW, нині Національного гербарію України, невід'ємної частини Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України. Так, у книзі «Незабутні постаті» ([23: 51] зазначається: «У 1922 р. О.В. Фомін вирішує передати гербарій Київського університету гербарію Ботанічного кабінету ВУАН, внаслідок чого університет втратив надзвичайно цінні колекції, що збиралися майже сторіччя (включаючи колекції автентичних типових зразків нових таксонів)».

У середині 1920-х років учений розробляє і надсилає до Президії ВУАН проект положення про Український науково-дослідний ботанічний інститут.

Повний текст положення про Інститут, як і багато інших документів щодо наукової та науково-організаційної діяльності академіка О.В. Фоміна,

можна знайти у музеї Ботанічного саду ім. академіка О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (www.botanic.kiev.ua).

На рис. 4 наведено копію проекту Положення про Науково-дослідний ботанічний інститут, підготовленого О.В. Фоміним та надісланого до Президії Упрнауки. В першому параграфі першого розділу «Мета, права та обов'язки Інституту» вказано, що «для розвитку на Україні науково-дослідної роботи в галузях ботаніки: систематики, морфології, цитології з ембріологією, анатомії та фізіології рослин, загальної мікробіології, фіто-географії, екології та фітосоціології (геоботаніки), а також для підготування спеціалістів у цих галузях та висококваліфікованих наукових робітників і викладачів по ВУЗах УСРР у м. Києві засновується Український Науково-Дослідний Ботанічний Інститут».

Цей документ Олександр Васильович підготував на виконання постанови президії Упрнауки від 29 січня 1926 р., якою, зокрема, ухвалювалося: «... Вважати за доцільне й необхідне відкрити з нового бюджетового року Ботанічний інститут з акад. О.В. Фоміним на чолі. Доручити акад. О.В. Фоміну скласти до 15 березня 1926 року і подати до Упрнауки проект статуту, оперативний план і особистий склад інституту ...».

Як зазначав Д.К. Зеров [17: с. 4], «Ботанічний кабінет і Гербарій та Науково-дослідна кафедра ботаніки були тими першими огнищами, коло яких Олександр Васильович розпочав організацію планової наукової ботанічної роботи... Дальша робота Олександра Васильовича спрямована на зміцнення Ботанічного кабінету УАН і Науково-дослідної кафедри ботаніки, поширення їх штатів та матеріальної бази».

За Д.К. Зеровим [17] у 1927 р. Науково-дослідну кафедру перетворено в Науково-дослідний інститут ботаніки Упрнауки, у 1931 р. Ботанічний інститут і Гербарій та Науково-дослідний інститут ботаніки Упрнауки об'єднано в Інститут ботаніки УАН.

У 1934 р., затверджуючи нову структуру ВУАН, до Інституту ботаніки приєднали вісім академічних кафедр: систематичної морфології рослин, біології сільськогосподарських рослин (керівник — акад. Є.Ф. Вотчал), акліматизації (акад. М.Ф. Кащенко), фізичної фізіології рослин (акад. М.Г. Холодний), хімічної фізіології рослин (акад. В.М. Любименко), квіткових рослин (акад. В.П. Липський), генетики і селекції (відкрита 1930 р. з обранням акад. А.О. Сапегіна), ґрунтознавства [12: с. 335; 13: с. 210]. Від того року Інститут ботаніки стає провідною ботанічною установою в УСРР з потужним штатом — понад як 100 співробітників, солідною матеріальною базою, багатими науковими колекціями та власним друкованим органом — «Журналом Інституту ботаніки УАН».⁵

Після організації Інституту Олександр Васильович багато зусиль докладав до спорудження нового будинку для Інституту і заснування Ботанічного саду УАН.

⁵ Однак слід зазначити, що спочатку назва не була усталеною — Ботанічний інститут чи Інститут ботаніки — і навіть у некролозі Д.К. Зерова «Олександр Васильович Фомін» [17] у 1936 р. ми зустрічаємо обидві назви.

Створення Ботанічного саду АН України

Академіка О.В. Фоміна залучили до проектування Ботанічного саду АН УРСР від перших днів заснування АН України.

Ще 21 серпня 1918 р. Олександр Васильович готував «Записку до комісії для вироблення законопроекту про Ботанічний сад при УАН» до Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві [15], де вказав, що «першим завданням Ботанічного саду Академії наук буде нагромаджувати науковий матеріал й досліджувати рослини з різних точок погляду... Другим завданням цього центрального саду було б помагати ботанічним садам університетів та інших вищих шкіл, постачаючи для них різний матеріал в живому та засушеному вигляді... Третє завдання загальноосвітнє — знайомити одвідувача з рослинним царством, починаючи від бактерій до найвищих квіткових рослин включно; знайомити з біологічними та ботаніко-географічними групами рослин різних країв, а також з характером місцевої флори. Із-за цих останніх цілей Ботанічний сад, окрім оранжерейних та ґрунтових колекцій, повинен мати ще окрему лабораторію для виучування нищих спорових рослин і для культури бактерій, водоростів та вищих грибів».

Також серед документів НАН України збереглася «Доповідна записка акад. О.В. Фоміна Упрнауці НКО УСРР з приводу організації нового ботанічного саду ВУАН від 1930 року» [12: с. 154].

Як відомо, цю ботанічну установу створили вже по смерті О.В. Фоміна і, на превеликий жаль, внесок Олександра Васильовича в її заснування неповною мірою відображений в історії Центрального ботанічного саду НАН України ім. М.М. Гришка.

Засновник наукової школи

О.В. Фомін відіграв особливо важливу роль у розвитку української ботаніки у зламні моменти історії держави. Він заснував велику школу ботаніків, новаторські праці яких значно збагатили вітчизняну ботанічну науку. Школу О.В. Фоміна представляли систематики та флористи вищих і нижчих рослин, зокрема академіки Д.К. Зеров та О.В. Топачевський, члени-кореспонденти А.С. Лазаренко, А.М. Окснер, професори П.Ф. Оксіюк, О.Л. Липа, О.Д. Вісюліна та інші вчені, чимало з яких у подальшому створили власні наукові школи.

Багато видів і один рід рослин названо на честь О.В. Фоміна: *Acinos fominii* Shost.-Des., *Atroplex fominii* Iljin, *Colchicum fominii* Bordz., *Crataegus fominii* Krysh., *Juncus fominii* Zoz, *Phacus fominii* Roll, *Pinus fominii* Kondr., *Polyphagus fominii* Milovtz., *Puccinellia fominii* Bilyk та *Trachelomonas fominii* Roll. [2, 8, 14, 18, 20, 22, 25, 30]. Здобутки представників школи потребують спеціального дослідження.

Діяльність в Академії наук та товариствах

Крім плідної наукової та науково-організаційної діяльності в Ботанічному інституті УАН і Ботанічному саду, Олександр Васильович долучається до адміністративної роботи в УАН; зокрема, до реорганізації структури УАН

він тривалий час був членом Президії, згодом — головою її першого фізико-математичного відділу, а після реорганізації — членом Президії УАН. Однак ці напрями науково-організаційної діяльності академіка О.В. Фоміна ще чекають на своє детальне вивчення.

Олександр Васильович також є одним з ініціаторів створення Російського ботанічного товариства. Як зазначається на офіційному веб-сайті Товариства (www.binran.ru/rbo/index.html), «в апреле 1915 г. — от имени Киевского общества естествоиспытателей киевские ботаники С.Г. Навашин, Е.Ф. Вотчал и А.В. Фомин обращаются к действительным членам Академии наук А.С. Фаминцыну и И.П. Бородину с письменной просьбой содействовать созыву при Академии наук съезда представителей русских ботанических учреждений с целью организации Русского ботанического общества и специального ботанического журнала. В мае 1915 г. общее собрание Академии наук дает согласие на проведение съезда».

О.В. Фоміна бачимо на загальному фото учасників установчого з'їзду Російського ботанічного товариства (учредительного съезда Русского ботанического общества, 20—21 декабря 1915 г.), що також наводиться на інтернет-сторінці Товариства (www.binran.ru/rbo/index.html).

Олександр Васильович був членом багатьох інших наукових товариств, зокрема: Московського товариства дослідників природи, Географічного товариства у Петрограді, Київського товариства дослідників природи, Українського ботанічного товариства, Société Botanique de France (Paris), Deutsche botanische Gesellschaft (Berlin), Società Botanica Italiana (Milano), Naturforschergesellschaft (Dorpad), Dendrologischer Gessellschaft für Österreich-Ungarn (Vienna). Упродовж 1925—1935 років О.В. Фомін також очолював Українське ботанічне товариство [12: с. 28].

Не обмежуючись суто науковими проблемами, Олександр Васильович бере активну участь у громадському житті. Так, він був членом місцевому УАН, бюро секції наукових робітників УАН, тричі обирався до Київської міської ради.

Співробітники О.В. Фоміна знали його не лише як ентузіаста-науковця, організатора ботанічної науки та активного громадського діяча, а й як чуй-

Олександр Васильович Фомін. Останні роки життя

ну й турботливу людину, завжди готову допомогти, підтримати, порадити. Однак Олександр Васильович ніколи не підкреслював ні власної особи, ні своїх здобутків. Характерна риса — він рішуче відмовлявся від пропозицій улаштувати його ювілей.

Автори цієї статті вважають, що академік О.В. Фомін як засновник, організатор і фундатор Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, має посісти особливе місце в матеріалах історії Інституту. Якщо ми віднайдемо якнайповнішу інформацію про вченого, його науково-організаційну діяльність у 1918—1935 рр., ми матимемо нові матеріали про історію Інституту.

Є також пропозиція виступити від Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України з ініціативою до Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна і Тбіліського ботанічного саду щодо підготовки спільними зусиллями збірника праць до 150-річчя від дня народження вченого, в якому всебічно висвітлити життя і діяльність академіка О.В. Фоміна.

Отже, науково-організаційна робота академіка О.В. Фоміна у ВУАН недостатньо розкрита у публікаціях. А тим часом ці сторінки життя і діяльності Олександра Васильовича пов'язані зі створенням Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України і є дуже важливими для історії Інституту, як і Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Пропонується підготувати серію монографій, публікацій як у періодичних виданнях НАН України, так і в Інтернеті, а також започаткувати періодичні видання «Фомінія» — для публікації ексикатів Національного гербарію України.

Ми прагнули наголосити на деяких аспектах науково-організаційної діяльності академіка О.В. Фоміна, з різних причин не висвітлених у публікаціях. Однак автори розглядають цю статтю лише як початок тривалого вивчення архівних матеріалів, часто дуже розрізнених відомостей про академіка О.В. Фоміна з метою підготовки розширеного видання, присвяченого 150-річчю від дня його народження. Сподіваємося, що в ньому буде розкрита багатогранна діяльність відомого науковця, видатного організатора науки, сердечної й чуйної людини, академіка Олександра Васильовича Фоміна.

1. *Береговий П.М., Білокінь І.П., Лавітська З.Г. та ін.* Словник-довідник з ботаніки / Ред. І.П. Білокінь, О.Л. Липа. — К.: Рад. шк., 1965. — 588 с.
2. *Білик Г.І.* Нові дані про рослинність і флору найпівнічнішої частини Арабатської стрілки // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 210—221.
3. *Білокінь І.П.* Київський ботанічний сад імені академіка О.В. Фоміна // Тр. Ботан. саду ім. акад. О.В. Фоміна. — 1949. — № 20. — С. 213—222.
4. *Білокінь І.П.* Ботанічний сад ім. акад. О.В. Фоміна. Путівник-довідник. — К., 1970.
5. *Большая Советская Энциклопедия.* Т. 27. — М.: Сов. энциклопедия, 1977. — С. 518—519.
6. *Бордзиловский Е.И.* Памяти Александра Васильевича Фомина (1869—1935) // Советская ботаника. — 1936. — № 1. — С. 137—146.

7. Бордзиловский Е.И. Обзор работ академика О.В. Фомина // 36. пр., посвящ. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 19—25.
8. Бордзиловський Є.І. Про нові для УРСР види рослин // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 55—59.
9. Гвинианидзе З.И., Кутателадзе Ш.И. Гербарий Института ботаники им. Н.Н. Кецховели АН ГССР (Тбилиси) // Ботанический журнал. — 1990. — 75, № 3. — С. 396—400.
10. Історія Академії наук України (1918—1923 рр.). — К.: Наук. думка, 1993.
11. Історія Київського університету (1834—1959) / Відп. ред. проф. О.З. Жмудський. — К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. — 629 с.
12. Історія Національної академії наук України (1929—1933). Документи і матеріали. — К.: НАНУ, 1998. — 543 с.
13. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті 1918—1998. — К.: Фенікс, 2000. — 527 с.
14. Ильин М.М. О новом прибрежно-каспийском виде лебеды *Atriplex fominii* Iljin // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 45—50.
15. Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К.: НАН У, 2005. — С. 54—56.
16. Збірник праць, присвячений пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — 379 с.
17. Зеров Д.К. Александр Васильевич Фомин // Укр. ботан. журн. — 1936. — 7, № 15. — С. 3—5.
18. Зоз И.Г. Новый сытник юга УССР и северного Крыма *Juncus Fominii* Zoz sp. nov. // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 51—54.
19. Капустян В. Ботанічному саду ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Тараса Шевченка — 170 років // Інтродукція та збереження рослинного різноманіття. — 2009. — Вип. 19—21. — С. 8—10
20. Криштофович А. Миоценовая флора Украины и ее связь через Урал с третичной флорой Азии // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 73—115.
21. Лапчик В.Ф., Мухина Н.В. К истории создания Ботанического сада им. акад. О.В. Фомина // Охрана, изучение и обогащение растительного мира. — 1978. — Вып. 5, № 2.
22. Милошцова М. *Polyphagus fominii* Milovtz. sp. n. // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 146—148.
23. Незабутні постаті. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 464 с.
24. Радде-Фомина О.Г. Биографический очерк. Раздел I. // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 8—16.
25. Ролл Я.В. Альгологічні нотатки III. Деякі нові та рідкі водорості // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 136—145.
26. Советский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энциклопедия, 1987. — 1599 с.
27. Українська радянська енциклопедія, т. 12. — К., 1985. — С. 18.
28. Украинская советская энциклопедия. Т. 11, кн. 1. — Киев, 1984. — С. 547.
29. Украинский советский энциклопедический словарь. Т. 3. — Киев, 1989. — С. 520.
30. Шостенко-Десятова Н. *Acinos fominii* Shost.-Des. — новый вид семейства *Labiatae* из УССР // 36. пр., присвяч. пам'яті акад. О.В. Фоміна. — К.: Вид-во АН УРСР, 1938. — С. 39—44.

Рекомендує до друку
С.Л. Мосякін

Надійшла 19.06.2009

С.Я. Кондратюк¹, В.В. Капустян², М.В. Шевера¹

¹ Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

² Ботанический сад им. академика А.В. Фомина Киевского национального университета им. Тараса Шевченка

**АКАДЕМИК АЛЕКСАНДР ВАСИЛЬЕВИЧ ФОМИН (02.05.1867—16.10.1935) —
ФУНДАТОР БОТАНИЧЕСКОЙ НАУЧНОЙ ШКОЛЫ, БОТАНИЧЕСКИХ
УЧРЕЖДЕНИЙ И ПЕРИОДИЧЕСКИХ ИЗДАНИЙ**

Приведены многочисленные, не опубликованные до настоящего времени в полном объеме, данные о научно-организационной деятельности академика А.В. Фомина, создателя и fundатора известной киевской научной ботанической школы, нескольких ботанических учреждений (Тбилисского ботанического сада, Ботанического сада Университета в Киеве, Национального гербария Украины, Института ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины), а также ботанических периодических изданий в Тбилиси и Киеве.

Перечислены названия растений и грибов, описанных в честь академика А.В. Фомина. На основании изучения архивных материалов уточнены некоторые факты биографии А.В. Фомина (именно — год рождения 1867).

К л ю ч е в ы е с л о в а: академик А.В. Фомин, научно-организационная деятельность, ботанические учреждения, Тбилиси, Киев, научная школа.

S.Ya. Kondratyuk¹, V.V. Kapustian², M.V. Shevera¹

¹ M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

² Academician O.V. Fomin Botanical Garden, Kiev, Ukraine

**PROFESSOR O.V. FOMIN (02.05.1867—16.10.1935) —
THE FOUNDER OF A BOTANICAL SCIENTIFIC SCHOOL,
BOTANICAL INSTITUTIONS, AND PERIODICALS**

Previously unpublished data are provided on O.V. Fomin's activities as a founder of several botanical institutions in Europe (i.e. the Tbilisi Botanical Garden, Botanical Garden of Kyiv University, National Herbarium of Ukraine, Institute of Botany of the National Academy of Sciences of Ukraine) and botanical journals in Tbilisi and Kiev, as well as the founder of the famous Kyiv floristic and taxonomic school.

The index of plant and fungal taxa described in honor of Prof. O.V. Fomin is completed for the first time. Corrections to some biographical data (i.e., the year of birth) are made based on archive materials.

Key words: O.V. Fomin, botany, scientific activity, botanical institutions, Tbilisi, Kiev, scientific school.